

Anne Eriksen, *Topografenes verden: forminner og fortidsforståelse* (Oslo: Pax Forlag, 2007). 262 s.

Den norska kulturhistorikern Anne Eriksen, verksam vid Universitetet i Oslo, har med *Topografenes verden* skrivit in sig i forskningen om antikvariska studier och historiekultur i 1700-talets Norden. Eriksen intresserar sig för hur det sena seklets norska historieskrivare förklarade och beskrev den norska kulturens framväxt och utveckling. Hon utreder problem som: Vilka frågor försökte 1700-talets antikvarier och historieskrivare finna svar på? Vilka förklaringar ansågs vara tillfredsställande? Vilka frågor ställde de inte? Detta är med andra ord en epistemologisk och kunskapshistorisk studie.

Eriksen använder sig av de två mest kända norska rösterna på området vid denna tid, nämligen Gerhard Schønings och Peter Frederik Suhms i *Norges Riges Historie* (1771–1780). Verket började ges ut av Schønning, och efter dennes frånfälle togs utgivningsarbetet över av vännen Suhm. De levde båda i en tid då nationernas historia utsattes för betydande omtolkningar.

Författaren gör den klassiska indelningen mellan å ena sidan antikvarierna som intresserade sig för texter och materiella lämningar och försökte tolka dessa så sanningsenligt som möjligt, och å andra sidan historieskrivarna som ville skildra nationens historia och koncentrerade sig på historien sedd som en lärobok. Dessa får representera två olika kunskapstraditioner. Detta, i och för sig förenklade synsätt, går tillbaka till Arnaldo Momiglianos jakt på den moderna historieskrivningens rötter i *The Classical Foundations of Modern Historiography* (1990). Utgångspunkten för Momigliano var inte att studera den antikvariska forskningen i sig, utan snarare att finna de äldsta likheterna med vår tids historieforskning, och detta är också vad som intresserar Eriksen.

Den antikvariska traditionen återgick på Marcus Terentius Varro (116–27 f.Kr.) som samlade material som kunde kasta ljus över det romerska rikets historia. Antikvarierna intresserade sig för tolkningar av inskrifter på mynt, monument och dokument. Heraldik och genealogi, så som vi känner dessa kunskapsfält i dag, var mycket viktiga men förekom inte som självständiga kategorier. Det fanns inga antikvariska lärostolar vid universitetet. I stället fanns stolar i historia och vältalighet. För historieskrivarna skulle historien vara *historia magistra vitae*, en läromästare. Från historiska anekdoter skulle lärdomar om människans snedsteg och framgångar vinnas.

Här lutar sig Eriksen mot Reinhard Kosellecks behandling av synen på historien som en måttstock i *Futures past* (1985). Nutid och dåtid blir ett gemensamt erfarenhetsrum i vilket människan alltid varit en och samma varelse. *Magistra vitae*-idén är därför i grunden ohistorisk. Motsatsen till den är historismen, där uttolkaren i stället ser en stor skillnad mellan framtiden och historien. Historien temporaliserades, för att tala med Koselleck. Under 1700-talet var historiesynen emellertid fortfarande atemporal, menar hon. Författarna såg inga betydande skillnader i gångna tiders kultur jämförd med den egna tidens.

Boken består av fem avsnitt där Eriksen går igenom hur författarna betraktade olika delar av eller aspekter på det förflutna, från berättelser om mänsklighetens ursprung och utbredning till tolkningar av materiella lämningar (forminnen), källkritik och sanning, historisk förändring och slutligen Eriksens egna försök till sammanfattande slutsatser. Schønning och Suhm var till stora delar fast i synen på det förflutna som en läromästare. För att travestera David Lowenthal, så sågs det förflutna inte som »a foreign country» utan som ett välbekant landskap där förfäder gick hand i hand med yngre generationer.

Eriksen använder sig i viss mån av ett internationellt forskningsläge om de antikvariska studiernas historia, men en insatt läsare slås ändå av att hon inte tycks vara riktigt medveten om hur mycket som skrivits i ämnet på senare år. Rosemary Sweets bok om engelska antikvarier, *Antiquaries* (2004), nämns, men exempelvis inte Tine Damsholts uppsats om det sena 1700-talets danska folklivsforskning, eller den mer livaktiga svenska forskningen. Kan det vara så att Eriksen inte är bekant med att det finns ett nordiskt forskningsläge som de senaste tio åren blivit betydande? Forskningslägen skall inte radas upp bara för sakens skull, men när de bidrar till de egna tolkningarna blir de användbara. Om inte det existerande kunskapsläget används måste ju hjulet ständigt uppfinnas på nytt.

En diskussion om forskningsläget hade kunnat visa att de tolkningar av det förflutna som gjordes av Suhm, Schønning med flera norska författare, inte avgränsades av moderna tiders nationsgränser utan att de snarare ingick i ett större europeiskt sammanhang. Det allra mesta som skrivs i *Topografenes verden* påminner trots allt starkt om det internationella kunskapsläget, och även om Eriksen inte tar upp diskussionen om historieskrivningens betydelse för den etniska och nationella identiteten så förefaller det mig inte ha fun-

nits ett specifikt *norskt* sätt att skriva landets historia i slutet av 1700-talet.

Även om det i denna korta anmälan framgått att det går att vara kritisk till hur Anne Eriksen behandlar forskningsläget, är det värt att avslutningsvis säga att hon anstränger sig för att tömma ut sina källor så långt möjligt. Boken avslutas med en diskussion om hur de beskrev och förklarade norsk forntid.

Mattias Legné

John Peter Collett & Bård Frydenlund (red.), *Christianias handelspatrisiat: en elite i 1700-tallets Norge* (Oslo: Andresen & Butenschøn, 2008). 267 s.

Det er trolig få emner som vekker større lokalhistorisk interesse i Oslo (tidligere Christiania) enn det sagnomsuste handelspatrisiatet i byen på 1700-tallet. Emnets popularitet kom ikke minst klart frem under det svært velbesøkte todagersseminaret på Norsk Folkemuseum høsten 2005, som den foreliggende boken bygger på. Navn som Bernt Anker og John Collett har over de siste tohundre årene antatt nærmest mytologiske dimensjoner i Oslos egen gullaldermyte. Det er, som redaktørene for *Christianias handelspatrisiat* selv påpeker, mange i Norge som kjenner historiene om Madeiravinfontenen og hagetemplene på Colletts herregård Ullevål og ryktet om at Anker sendte sine skjorter til London for å vaskes. Forestillingene om dette eventyrlig velstående og innflytelsesrike handelsmiljøet ligger badet i et nostalgisk lys og er blitt en kilde til lokalpatriotisk stolthet. Desto viktigere er det at dette handelsmiljøet tas på alvor som studieobjekt. Det er dette som er den foreliggende bokens anliggende.

Betegnelsen handelspatrisiat er siden 1870-tallet blitt brukt om en relativt liten gruppe handelsfamilier (Anker, Collett, Leuch, Mathiesen, etc.) nær knyttet til hverandre gjennom ekteskap, som på 1700-tallet kontrollerte mye av den norske trelasthandelen, landets hovednæring. Disse og andre familier var også etablert i andre østnorske byer, for eksempel i Drammen og Halden, men det er i Christiania de største handelshusene og formuene ble samlet. Her og i omlandet samlet patrisierne også sine bypaléer, lystgårder, mønsterbruk og monumentale hageanlegg. Nå kjennetegnes denne eliten ikke bare av aristokratiske vaner og store formuer. Heller ikke bare av store forretninger og strategiske ekteskap. Handelspatrisiatet er blitt stående som et av

de fremste norske eksemplene på opplysningstidens kultur og samfunnsånd.

Handelspatrisierne holdt seg med store privatbiblioteker, naturalkabinetter og kunstsamlinger. De hentet inn det nyeste fra Europa, om det var litteratur, musikk, kunst eller møbler – idéer eller idealer. Bernt Anker skrev selv skuespill, og John Collett eide ikke bare byens halvoffentlige teater, men hadde innredet en privat scene på sin lystgård Flateby, der patrisiatet samlet seg under høstjakten og julefeiringen. I tillegg til dette kulturelle engasjementet, kommer interessen for politiske og almenyttige spørsmål. Handelspatrisierne støttet folkeopplysning og skolevesen, landbruksøkonomisk forskning og fattigpleie. De utgjorde dessuten en reell politisk maktfaktor som arbeidet iherdig for de såkalte norske nasjonalkravene overfor Danmark: i første rekke et eget norsk kommersellegium, en norsk bank og et norsk universitet – naturligvis ikke i konflikt med sine egne handelsinteresser.

Som gruppe var handelspatrisiatet både kulturelt og handelsmessig orientert mot England og kontinentet, og som sådan har det naturligvis stor interesse utover det rent lokalhistoriske. For selv om de bodde i Christiania, var handelspatrisierne i høyeste grad europeere. *Christianias handelspatrisiat* er en bok som ønsker å ta konsekvensen av dette. I de tolv artiklene boken inneholder, kommer en lang rekke nye og interessante perspektiver og innfallsvinkler frem. I tillegg bygger artiklene til stor grad på fersk forskning.

Således behandler historikeren Ola Teige grunnleggeren av Collett-dynastiet, James Collett, og hans etablering i Christiania sent på 1600-tallet, mens Stein Tveite går inn i trelasthandelen fra et økonomisk historisk perspektiv. Bård Frydenlund, som for tiden arbeider med en større biografi om Peder Anker på herregården Bogstad (etter broren Bernts død i 1805 patrisiatets ledende mann), undersøker hvordan denne gruppen handelsmenn i en liten provinsby kunne nå en så enestående posisjon som den etterhvert fikk. Anton Frederik Andresen behandler John Collett som patriot i opplysningstidens europeiske tradisjon. Collett var patrisiatets fremste eksponent for folkeopplysningstanker og forbedringer i det norske landbruket, sterkt påvirket av de engelske idéer han hadde tilegnet seg under sine mange år i London. John Peter Collett, leder for Forum for universitetshistorie ved Universitetet i Oslo, tar for seg den såkalte universitetssaken på 1790-tallet. Dengang stilte handelspatrisiatet seg bak en politisk aksjon for å forsøke å tvinge kronprins Frederik, som regjerte i Christian 7s navn, til å opprette et eget norsk